

Nr 280.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående förvärv till kronan av aktierna i Aktiebolaget Fjäråsand; given Stockholms slott den 21 maj 1948.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Sammanfattning.

Till skyddande av natur- och fornminnesvärden, som hotas av en tilltänkt exploatering av grusåsen Fjärås Bräcka vid sjön Lygnern i Fjärås socken av Hallands län, föreslås att aktierna i Aktiebolaget Fjäråsand, vilket bolag genom köpekontrakt förvärvat viss del av åsen, inköpas av kronan. För detta ändamål hemställs att riksdagen anvisar dels 877 500 kronor till förvärv av aktierna i bolaget, dels 250 000 kronor såsom lån till bolaget.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen å Stockholms slott den 21 maj 1948.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, WEIJNE, KOCK.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet och chefen för justitiedepartementet anmäler chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, fråga angående förvärv till kronan av aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand samt anför därvid följande.

I anledning av en i andra kammaren väckt motion (nr 65) framhöll riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 juli 1947 önskvärdheten av att det till Gåsevadsholms fideikommiss hörande området av Fjärås Bräcka skyddades mot förstörelse. Därest överenskommelse med sakägarna i nämnda syfte icke kunde leda till godtagbara resultat, borde de ekonomiska konsekvenserna av områdets överförande i statens ägo skyndsamt utredas.

Genom beslut den 17 oktober 1947 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för jordbruksdepartementet att utse tre sakkunniga för att i samråd med en representant för vardera järnvägsstyrelsen och innehavaren av Gåsevadsholms fideikommiss verkställa utredning rörande frågan om samhällsintressets bevarande i samband med exploateringen av Fjärås Bräcka.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades såsom utredningsmän hovrättspresidenten K. E. Elliot, tillika ordförande, arkitekten Sune Lindström, Stockholm, och fil. dr H. Dahlbeck, Stockholm.

Utredningsmännen ha den 13 maj 1948 avgivit betänkande med förslag angående förvärv till kronan av det område av Fjärås Bräcka, som av Gåsevadsholms fideikommiss försålts till Aktiebolaget Fjäråssand. Vad angår övriga delar av bräckan är utredningen ännu icke avslutad.

Över betänkandet har utlåtande avgivits av kammarkollegiet.

Utredningen.

Utredningsmännens betänkande och förslag ha i huvudsak följande innehåll.

Inledning.

Fjärås Bräcka är en grusås, belägen omkring 3,5 mil söder om Göteborg vid sydvästra ändan av sjön Lygnern i Fjärås socken av Hallands län. Åsen sträcker sig i huvudsakligen nord-sydlig riktning och har en längd av över 3 km. Den mellersta och större delen, med en längd av omkring 2 km, tillhörande Gåsevadsholms fideikommiss, vars innehavare är kammarherren friherre C.-O. Silfverschiöld, har av denne försålts till Aktiebolaget Fjärås-sand. Den norr därom belägna delen, med en längd av omkring 500 meter, äges av järnvägsstyrelsen, som använder marken för uttagning av ballast-grus. Sydväst om fideikommissets ägor har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen arrenderat ett för grustäkt avsett område.

Fjärås Bräcka anses ur geologisk och fysisk-geografisk synpunkt vara en utomordentligt intressant naturföreteelse och betecknas samtidigt som ett av västra Sveriges förnämsta fornminnesområden. Inom och invid det område av Fjärås Bräcka, som tillhört Gåsevadsholms fideikommiss, finnas nämligen ett fält med bautastenar och åtskilliga gravhögar från forntiden. På ifrågavarande område finnes även en kolerakyrkogård från 1834. Bräckan är dessutom känd för en naturskönhet av mindre vanligt slag, icke minst med hänsyn till utsikten från den gamla landsvägen på åsens krön. Sedan gammalt har bräckan varit ett värdefullt exkursionsfält för studerande och skolungdom och över huvud taget ett omtyckt utflyktsmål för befolkningen i Göteborg med omgivningarna och norra Halland.

I skrivelse den 3 mars 1946 anhöll *riksantikvarieämbetet* hos länsstyrelsen i Hallands län, under åberopande av 3 § lagen om fornminnen, att länsstyrelsen måtte fastställa gränser för ett fornminnesområde, beläget vid nordvästra hörnet av fideikommissets del av Fjärås Bräcka samt omfattande förenämnda bautastenfält och kolerakyrkogård.

Genom resolution den 27 juni 1947 fastställde länsstyrelsen gränserna för ifrågavarande fornlämningsområde på så sätt, att därinom inneslöts allenast bautastenfältet. Länsstyrelsen fann det nämligen ej styrkt att kolerakyrkogården var att hänföra till fasta fornlämningar enligt 2 § lagen om fornminnen. Riksantikvarieämbetet anförde besvär men genom utslag den 18 november 1947 fann regeringsrätten ej skäl att göra ändring i länsstyrelsens resolution.

Exploateringsåtgärder.

Järnvägsstyrelsen. År 1910 förvärvades för järnvägsstyrelsens räkning från dels enskilda, dels Fjärås kommun och dels ecklesiastika boställen av den nordligaste, vid Bräckaviken av sjön Lygnern belägna delen av Fjärås Bräcka ett område om 109 697 m² samt för förbindelse-spår en markareal av 38 185 m². Kostnaderna uppgingo till, för förstnämnda område 45 382 kronor och för den mark, som avsågs för förbindelse-spår, 17 042 kronor. År 1936 förvärvade järnvägsstyrelsen ytterligare för grustäkt ett intilliggande område om 31 000 m² för en köpeskilling av 9 000 kronor. Järnvägsstyrelsens hela för grustäkt avsedda del av Fjärås Bräcka utgör sålunda 140 697 m².

Sedan förbindelse-spår år 1911 anlagts mellan grustaget och norra ändan av Fjärås bangård å linjen Göteborg—Varberg, uttogos under tiden till 1917 stora mängder grus. Närmare uppgifter om dessa mängder saknas. Under åren 1917—1947 har den uttagna gruskvantiteten uppgått sammanlagt till cirka 1 130 000 m³.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 25 september 1947 har järnvägsstyrelsen uppgivit, att det från Fjärås Bräcka uttagna gruset använts såsom ballast-grus å sträckan Strömstad—Halmstad och tidvis även å vissa andra sträckor såsom å sträckan Göteborg—Borås. Genom att grus i fortsättningen kunde uttagas i den nuvarande grusgropens botten och genom att den årliga uttagningen kunde nedbringas räknade styrelsen med att det av statens järnvägar nu ägda området skulle tillfredsställa behovet av ballastgrus åtminstone tio år till.

Järnvägsstyrelsen har vidare meddelat, att statens järnvägar vid sin grustäkt å Fjärås Bräcka vinnlagt sig om att så litet som möjligt förfula naturen. Den skadegörelse, som likväl uppkommit, kompenseras enligt styrelsens mening i någon mån av att ett typiskt parti av bräckans geologi kan studeras i den skärning, som grustäkten åstadkommit. Styrelsen vill också påpeka, att tack vare släntens höjd och tack vare att vägen på bräckans krön bibehållits, bräckan framträder med hela sin mäktighet på ett annat sätt än om de branta grustäcktsslänterna ej funnos.

Vägförvaltningen. Enligt kontrakt den 3 och 7 december 1945 har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen arrenderat ett grustag å fastigheten Tom 2^r i Fjärås socken, beläget sydväst om och intill den till Gåsevadsholms fideikommiss hörande delen av Fjärås Bräcka. I ersättning har betalats en engångsavgift av 5 000 kronor. Grustaget har enligt uppgift från väg- och vattenbyggnadsstyrelsen beräknats innehålla 55 000 m³. Därav ha hittills uttagits omkring 3 000 m³. Den arrenderade markens areal är omkring 6 500 m².

Gåsevadsholms fideikommiss och Aktiebolaget Fjäråssand. Den 5 oktober 1945 ingicks mellan å ena sidan Gåsevadsholms fideikommissinnehavare samt å andra sidan direktören Erik Widén såsom representant för ett konsortium ett skriftligt avtal, enligt vilket fideikommisset överlät på Widén för

en tid av 50 år ensamrätten att taga grus, sand, singel och sten från ett område, omfattande hela den del av Fjärås Bräcka, som tillhör fideikommisset. I ersättning för den överlåtna rätten skulle Widén till fideikommisset betala 40 öre per m³ uttagen sand, grus, singel eller sten. När grustagningen på någon plats avslutats, skulle marken där avplaneras. Avtalet innehöll tillika bl. a. stadgande därom att Widén ägde rätt att på ett aktiebolag med ett aktiekapital av minst 100 000 kronor överlåta sina rättigheter och skylldigheter enligt avtalet.

Samma dag, den 5 oktober 1945, sålde fideikommissarien, friherre C.-O. Silfverschiöld, samtliga 1 000 aktier å tillhopa nominellt 100 000 kronor i det av honom bildade Aktiebolaget Fjäråssand till Igelsta Trävaruaktiebolag. Köpeskillingen utgjorde 354 000 kronor, som skulle erläggas på så sätt att köparen övertog ansvaret för en säljarens personliga skuld till Aktiebolaget Fjäråssand å 104 076 kronor 30 öre samt kontant betalade 250 000 kronor. Kontantbeloppet kvitterades av friherre Silfverschiöld den 8 oktober 1945.

Den 3 januari 1946 överlät Widén på Aktiebolaget Fjäråssand till alla delar sitt avtal med fideikommisset.

Den 9 november 1946 ingicks mellan friherre C.-O. Silfverschiöld och Aktiebolaget Fjäråssand, under förutsättning av Kungl. Maj:ts bifall, avtal om försäljning till bolaget av Fjärås grustag. Enligt köpekontraktet omfattar det sålda området all säljaren tillhörig såsom Fjärås grustag betecknad mark, som kan användas för uttagning av grus, sand, singel och sten, med undantag av tidigare fransålda fyra tomter. Köpeskillingen utgör 200 000 kronor och skall erläggas kontant å tillträdesdagen. Vidare tillförsäkras innehavaren av fideikommisset en avgift av 25 öre per m³ fast mått uttagen kvantitet grus, sand eller singel, i den mån uttagna kvantiteter överstiga 100 000 m³ pr kalenderår, därvid med en m³ fast mått skall menas en m³ sådan den ligger orörd i grusåsen. Tillträdesdagen är bestämd till första dagen i den månad, som inträffar efter det dels det sålda området avstyckats såsom särskild fastighet, dels Kungl. Maj:ts tillstånd till försäljningen erhållits, dels ock länsstyrelsen förklarar området vara av sådan beskaffenhet, som avses i 3 § lagen angående förbud för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom.

I skrivelse den 18 december 1946 har friherre Silfverschiöld anhållit att Kungl. Maj:t måtte godkänna försäljningen. Ansökan har lämnats utan erinran av domhavanden i Hallands norra domsaga, där det sålda området är beläget, samt tillstyrkts av justitiekanslern.

Kungl. Maj:t har den 30 april 1948 bifallit ansökningsen. Köpekontraktet mellan friherre Silfverschiöld och aktiebolaget har därefter den 10 maj 1948 försetts med av parterna undertecknad påskrift att försäljningen bekräftas.

Aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand, sammanlagt 1 000 stycken å nominellt 100 kronor vardera, ägas numera till halva antalet av Igelsta Trävaruaktiebolag och till återstående hälften av Aktiebolaget H. N. J. Intressenter.

Framställningar om skyddsåtgärder.

Förutom genom riksantikvarieämbetets förutberörda ansökan om skyddsåtgärder enligt lagen om fornminnen har fråga om bevarande av Fjärås Bräcka väckts i två på Kungl. Maj:ts prövning beroende framställningar, för vilka här skall i korthet redogöras.

I en vid 1947 års riksdag väckt motion (II: 65) hemställdes bl. a. att riksdagen för inlösen av Fjärås Bräcka måtte bevilja ett reservationsanslag av 200 000 kronor. Såsom motiv för denna hemställan framhölls att den södra delen av Fjärås Bräcka, som enligt meddelande skulle säljas från Gåsevads-
holms fideikommiss till Aktiebolaget Fjäråssand, vore den ur fornvårdssynpunkt och allmän landskapssynpunkt märkligaste och mest orörda delen, och att det därför syntes synnerligen brådskande att Fjärås Bräcka helt inlöstes av staten. I fråga om exploateringsplanerna anfördes att dessa syntes gå ut på att taga bort större delen av åsen.

Sedan statsutskottet, som i ärendet hört länsstyrelsen i Hallands län och vetenskapsakademien, avgivit utlåtande (nr 251) över motionen, anförde riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 juli 1947, nr 484, bl. a. följande.

Länsstyrelsen i Hallands län hade i avgivet utlåtande framhållit angelägenheten av att det Gåsevads-
holms fideikommiss tillhörande området av Fjärås Bräcka om möjligt skyddades för förstörelse samt att ett avsättande såsom naturminnesmärke av området mellan åsens höjdrygg och bautastenfältet syntes högeligen önskvärt. Riksdagen delade denna uppfattning. Riksdagen vore emellertid även ense med länsstyrelsen därom, att frågan om expropriation av området icke syntes böra avgöras förrän förhandlingar förts mellan de olika sakägarna och de olika ersättningsanspråken precisrats. Expropriation syntes nämligen böra tillgripas först därest det visade sig att överenskommelse med sakägarna icke ginge att få till stånd. Riksdagen hade därför avslagit motionen, i vad den avsåg anvisande av medel för inlösen av Fjärås Bräcka. Riksdagen ville emellertid i anledning av motionen framhålla önskvärdheten av att Kungl. Maj:t snarast vidtog åtgärder i av länsstyrelsen i Hallands län angiven riktning och, därest det skulle visa sig att vid de av länsstyrelsen åsyftade förhandlingarna ett godtagbart resultat icke stode att ernå, låte skyndsamt utreda de ekonomiska konsekvenserna av områdets överförande i statens ägo.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 26 februari 1947 har vidare *vetenskapsakademien* under åberopande av 1 § punkt 11 och 108 § lagen om expropriation hemställt, att det i motionen åsyftade området måtte exproprieras i och för fridlysning jämlikt lagen angående naturminnesmärkens fredande. Till stöd för denna hemställan har akademien hänvisat till ett av dess naturskyddskommitté den 13 februari 1947 i anledning av förenämnda motion avgivet utlåtande, i vilket bland annat anføres, att den för försäljning avsedda och mest orörda södra delen av bräckan vore synnerligen märklig ur skilda synpunkter och att det därför i nu uppkommet läge tedde sig utomordentligt angeläget att området utan dröjsmål inlöstes för kronans räkning. Kommittén har utgått från att statens järnvägars grustäkt i den norra

delen av bräckan liksom hittills begränsades på så sätt, att bräckan där icke på någon punkt genombröts, utan höjdryggen bevarades intakt.

Sedan genom länsstyrelsen i Hallands län ägare och innehavare av mark, som berördes av den ifrågasatta expropriationen, ävensom annan, som kunde lida men därav, beretts tillfälle att yttra sig över expropriationsansökningen, ha sådana yttranden inkommit från innehavaren av Gåsevadsholms fideikommiss, friherre C.-O. Silfverschiöld, samt från Aktiebolaget Fjärås-sand.

Friherre Silfverschiöld har anfört i huvudsak följande.

De befintliga grustagen å Fjärås Bräcka komma att i så stor utsträckning utnyttjas, att det icke kan vara tal om, att den kvarvarande delen — fideikommissets mark, som för övrigt endast delvis ligger på själva Fjärås Bräcka — kommer att utgöra något naturminnesmärke. Skulle det för övrigt finnas vitala intressen, som böra skyddas genom en expropriation, skulle väl icke kronan själv genom ingripande både norr och söder om området förstöra hela miljön. I verkligheten är statens ingripande alldeles riktigt, enär denna grusås är alltför värdefull i förhållande till värdet av bräckan såsom naturminnesmärke och naturskönheten. Därest grusåsen utnyttjas innebär detta endast, att nivån efter många år kommer att sänkas. På grund av att åsen utgör en fördämning för Lygnerns utfall, måste den alltid bibehållas i en viss höjd och den enda skillnaden är alltså, att utsikten kommer att förefinnas på en något lägre nivå. Emellertid finnes det alldeles i närheten höga berg, varifrån Lygnern på samma sätt kan betraktas, varför ett utnyttjande av grusåsen icke kan betraktas såsom någon direkt försämring ur naturskönhetssynpunkt. Vad beträffar utseendet å själva åsen har detsamma genom uttagen i statens järnvägars stora grustag redan spolierats. Enligt min bestämda uppfattning föreligger därför inget behov av att på detta sätt genom expropriation få åsen fridlyst.

Granskar man sedan det kostnadsutlägg, som denna expropriation skulle medföra, rör det sig om synnerligen betydande summor, vilka väl näppe-ligen kunna anses stå i rimlig proportion till eventuella förluster ur naturminnesmärkessynpunkt.

Enligt den utredning, som verkställt, finnas på fideikommissets mark på ifrågavarande del cirka 30 miljoner m³ grus, som kan uttagas, räknat i fast mått. Räknat i löst mått utgör 1 m³ cirka 1,35 m³. Med direktören Erik Widén såsom representant för ett konsortium har jag den 5 oktober 1945 träffat avtal, vilket är in-tecknat den 28 augusti 1946, om uttag av grus samt singel och sten från Fjärås grustag under en tid av 50 år och skall jag då tillerkännas 40 öre per m³ uttagen sand, grus, singel eller sten, d. v. s. löst mått. Det belopp, som alltså skall tillerkännas mig, utgör, om man räknar efter fast mått, cirka 12 miljoner kronor. Visserligen är arrendeavtalet upprättat att utgå under en tid av 50 år men genom § 6 i av-talet har jag säkrat mig för en nedgång av den svenska kronans inre köp-kraft, varför någon reducering av ifrågavarande 12 miljoner kronor genom inflation icke kommer att uppstå. Det bolag, som representeras av Widén, har redan nu inköpt en tomt i Göteborg för cirka 975 000 kronor, beställt maskiner för cirka 500 000 kronor och verkställt ytterligare utlägg för 290 000 kronor. Det har också verkställts utredning rörande en linbana, som beräknas kosta mellan 5 och 6 miljoner kronor, för verkställande av transport av gruset till Göteborg. Medelpriset i Göteborg för sand, singel och grus är cirka 10 kronor per m³ varför det i detta fall rör sig om en om-

sättning av 300 miljoner kronor. Hela detta storartade projekt för utvinande av gruset har uppkommit i anledning av att befintliga grustäcker av god kvalitet i västra Sverige hålla på att gå ut och att det därför är nödvändigt för Göteborg med omnejd att få tillgång till en grusleverantör av mer betydande kapacitet. Därest detta grustag icke skulle få utnyttjas kommer i framtiden Göteborgsområdets behov av grus att få tagas på annat håll, vilket i sin tur måste medföra en avsevärd fördyring.

Det är självklart, att även det konsortium, som representeras av direktör Erik Widén, kommer att på grund av det in-tecknade kontraktet vid en eventuell expropriation föra talan om ersättning. Förutom ovan angivna belopp måste naturligtvis konsortiet jämväl begära ersättning för den förlorade handelsvinsten, vilket troligen rör sig om ytterst betydande belopp. Såvitt jag kan finna, måste fredandet av detta eventuella fornminnesmärke vara av ytterst liten betydelse, då man väger den mot det betydande intresset för samhället att hava möjlighet att uppföra bostäder och andra byggnader till ett ej alltför mycket förhöjt pris.

Jag kan icke se annat än att Kungl. Maj:t redan tagit ställning till frågan, då både statens järnvägar och vägstyrelsen tillåtits göra så kraftiga ingripanden i åsen, som nu föreligga. Alla de önskingar, som framföras av akademien komma att till fullo tillfredsställas, om endast staten icke fortsätter en exploatering av Fjärås Bräcka.

Vid yttrandet ha fogats intyg från *civilingenjören Olof Frykfors* och *byggmästaren John Forsenius*, båda i Göteborg. I dessa intyg uttalas, att grusåtgången i Göteborg uppskattats till cirka en miljon m³ årligen, att grusfyndigheterna i närheten av och på betydande avstånd från Göteborg icke innehölle några större mängder grus och till stor del vore av sådan beskaffenhet, att materialet ej lämpade sig för betong- och byggnadsändamål, samt att däremot grustaget i Fjärås innehölle grus och sand i alla sorteringar och av bästa kvalitet.

Aktiebolaget Fjäråssand har bland annat anfört.

Vi och våra intressenter hava nedlagt betydande belopp på undersökningar och förberedelser för en exploatering av ifrågavarande grusås.

Enligt vårt förmenande komma stora svårigheter att uppstå, om Fjärås välbelägna grustag, som beräknas innehålla cirka 30 miljoner m³ grus, icke skulle kunna nyttiggöras. Den fråga, som väckts, är därför enligt vår åsikt av synnerligen stor betydelse för den framtida utvecklingen i Göteborgstrakten. Då statens järnvägar och vägstyrelsen i viss utsträckning redan exploaterat grusåsen kunna vi icke finna, att några skönhetsvärden, som stå i rimlig proportion till det allmänna intresset att grusåsen nyttiggöres, skadas.

Frågan om grusförekomsterna i Göteborgstrakten har uppmärksamrats även i det förut nämnda ärendet rörande fastställande av gränser för fornminnesområde vid Fjärås Bräcka. I yttrande till riksantikvarieämbetet den 19 mars 1947 uttalade sålunda *statens väginstitut* följande.

För bygdens lokala behov finnas ett flertal smärre grusförekomster. För Kungsbackas behov är en mycket stor förekomst nordost om Fjärås vid sjön Lygnern ur kvalitets-, brytnings- och transportsynpunkt likvärdig med Fjärås Bräcka. Även för Göteborgs och Göteborgstraktens behov är denna

förekomst likvärdig med Fjärås Bräcka. Härtill kommer den stora åsen utmed landsvägen väster om Västra Ingsjön, vilken ur kvalitets- och brytningssynpunkt är likvärdig med Fjärås Bräcka. Transportlängden per landsväg är cirka 10 km kortare, vid kombinerad landsvägs- och järnvägstransport blir landsvägstransporten cirka 7 km längre, men järnvägstransporten 18 km kortare. Grusbehovet kan sålunda täckas från andra grusförekomster, vilka med hänsyn till materialbeskaffenhet, lättbrutenhet och transportförhållanden äro fullt likvärdiga med Fjärås Bräcka.

Till bemötande härav åberopade friherre Silfverschiöld ett den 18 september 1947 dagtecknat yttrande av vägmästaren i Fjäre härad Arvid Skoglund. I detta yttrande anföres bland annat.

Den åberopade länsinventeringen av grusförekomster har upprättats år 1938, och förhållandena ha sedan dess i åtskilliga fall avsevärt förändrats på så sätt, att flera fyndigheter nu uttömts. Inventeringen avser också grusförekomster, avsedda att utnyttjas för vägändamål, och tar ej sikte på förefintligheten av betonggrus.

Samtliga de fyndigheter, som omnämnas i utredningen, med undantag av grusförekomsten å Fjärås Bräcka med utlöpare, sakna förstklassigt betonggrus och innehålla, om de ej äro humusblandade, s. k. mursand, d. v. s. fin sand, som ej utan uppblandning av singel kan användas för betongändamål. Såvitt jag känner till, är det endast fyndigheterna på bräckan med utlöpare, som användas för betongändamål, och därav synes även klart framgå, att de andra fyndigheterna ej äro lämpade för detta ändamål.

I skrivelse till utredningsmännen den 8 april 1948 har *friherre Silfverschiöld* gjort gällande, att staten vid en expropriation måste inlösa åsen i dess helhet och ej blott sådana delar därav, som i första hand borde skyddas. Verkställd undersökning hade nämligen visat, att projektet med linbanan måste skrinläggas, om ej hela åsen kunde utnyttjas. Friherre Silfverschiöld framhåller, att anläggandet av linbanan skulle medföra mindre transportkostnader, men då den skulle kosta 5 å 6 miljoner kronor, måste man räkna med att få utnyttja så stor gruskvantitet, att banan kunde förräntas och amorteras. Vidare anföres i skrivelsen bl. a. följande:

Enligt civilingenjör Olof Frykfors massberäkning, som legat till grund för förhandlingarna med konsortiet, utgör grusvolymen 30 991 800 m³ fast mått, räknat med en nivå 4 m ovanför Lygnerns yta. En m³ fast mått motsvaras av 1,35 m³ löst mått. Uttagas kan alltså 41 838 930 m³ räknat efter 0,40 kronor, vilket blir 16 735 572 kronor. Detta uttag beräknas kunna göras under 50 år med cirka 400 000 m³ per år, vilket skulle göra 160 000 kronor om året utan att därvid någon hänsyn tagits till kronans försämrade värde. Det har räknats med 100 år för ett fullständigt utnyttjande av fyndigheten.

Då det alltså synes vara klart, att man icke kan tänka sig en expropriation av en del av åsen utan att detta medför alltför stora kostnader för olika sakägare, måste staten antingen gå in för en expropriation av hela åsen eller också låta densamma fritt utnyttjas. Därest staten går in för en expropriation kommer jag att begära att hela åsen löses för eu summa av 16 735 572 kronor, varvid jag dock måste reservera mig för kronans fall.

Ytterligare har friherre Silfverschiöld inför utredningsmännen åberopat ett den 13 april 1948 dagtecknat intyg från vägmästaren Arvid Skoglund,

att osorterat grus för vägändamål inom Fjäre härad betalades med 30 till 50 öre per m³ löst mått, att priset å betonggrus inom samma område utgjorde 1 krona per m³, samt att vissa grusleverantörer tillämpade ett pris av 2 kronor per m³ vid försäljning av betonggrus till enskilda personer, som själva finge lasta och hämta gruset.

Utredningsmännens förslag.

Starka skäl kunna enligt utredningsmännens mening åberopas för att Fjärås Bräcka skyddas mot en exploatering med uteslutande ekonomiskt syfte, även om icke alla delar av bräckan äro likvärdiga ur naturskyddssynpunkt. Utredningsmännen ha funnit att i första hand böra följande områden bevaras såvitt möjligt orörda, nämligen dels själva krönet i bräckans nordligaste och sydligaste delar, dels det intill bautastenfältet och kolera-kyrkogården liggande nordligaste området av den tidigare i Gåsevadsholms fideikommiss ingående delen. Sistnämnda skyddsområde bör kanske sträcka sig omkring 700 meter av åsens längd och omfatta en areal av omkring 30 hektar. Representanter för Fjärås kommun, med vilka utredningsmännen varit i kontakt, ha även gjort gällande att ifrågavarande område är det ur naturskyddssynpunkt viktigaste.

Vad angår den norr om fideikommissets mark belägna, statens järnvägar tillhöriga delen av Fjärås Bräcka har vid överläggningar, som utredningsmännen haft med *representanten för järnvägsstyrelsen, överingenjören H. Sandström*, bekräftats styrelsens tidigare uttalanden, att något ytterligare uttag österut i bräckans krön eller söderut icke är avsett. Utredningsmännen ha också meddelat sin avsikt att söka få till stånd en överenskommelse med järnvägsstyrelsen, att den planerade fortsatta exploateringen norrut sker på visst sätt under beaktande av vetenskapliga, kulturella och estetiska synpunkter.

Beträffande exploateringen av det sydväst om fideikommissets tidigare mark belägna, av vägförvaltningen nyttjade området, ämna utredningsmännen söka träffa liknande uppgörelse.

Det av fideikommisset till Aktiebolaget Fjäråssand sålda området har en areal av cirka 80 hektar. Utredningsmännen ha sökt förmå bolaget till en uppgörelse, enligt vilken bolaget skulle förbinda sig att icke utnyttja den nordliga del av området, som utredningsmännen anse böra i första hand skyddas. Bolaget har emellertid icke varit villigt härtill. Såsom skäl härför har bland annat anförts att bolaget räknat med att kunna börja sina grusuttag i omedelbar anslutning till statens järnvägars, att det för bolaget skulle bli förenat med högre kostnader att gå in i åsen längre söderut och att bolagets ekonomiska beräkningar över huvud taget grunda sig på ett fritt utnyttjande av åsen.

Vid överläggning med bolaget har framgått, att bolaget ej heller är villigt att på staten överlåta endast en del av den genom köpekontraktet den 9 november 1946 förvärvade marken, men icke motsätter sig, att staten helt

övertager bolagets markförvärv. Eftersom bolaget bildats uteslutande för exploatering av det köpta området har det härvid såväl för utredningsmännen som för bolagets ledning framstått såsom enklast, att bolaget i sin helhet överlättes på staten.

En lösning efter sist berörda linje har synts utredningen ur flera synpunkter bjuda de största fördelarna för staten utan att de enskildas intressen därigenom trädas för nära.

Enligt utredningsmännens mening kan nämligen ett tvångsförvärv genom expropriation av viss del av marken väntas föranleda sådana ersättningsanspråk från den återstående markens ägare, att vid bifall till desamma affären bleve mycket dyr för staten. Utredningen framhåller även, att resultaten av en expropriationsnämnds värdering är ovisst och att ett expropriationsförfarande kan antagas komma att medföra tidsödande och kostsamma utredningar i syfte att styrka framställda ersättningsanspråk. Enligt gällande expropriationslag ankommer det nämligen i sista hand på den exproprierande att vidkännas kostnaderna för dylika utredningar.

En expropriation av all den på Aktiebolaget Fjärråssand överlättna marken finna utredningsmännen likaledes vara ofördelaktig för staten ur kostnadsynpunkt. Friherre Silfverschiölds förut nämnda uttalande, att åsen i sin helhet skulle för honom ha ett värde av närmare 17 miljoner kronor, finna utredningsmännen visserligen vila på uppenbart oriktiga beräkningsgrunder, då enligt köpeavtalet av den 9 november 1946 fideikommissinnehavaren utöver köpeskillingen för marken, 200 000 kronor, endast äger uppbära 25 öre för varje m³ fast mått, varmed årsuttaget överstiger 100 000 m³. Innehåller åsen uppgivna 30 000 000 m³ skulle under 100 år kunna uttagas årligen 300 000 m³. I royalty skulle då utgå 50 000 kronor om året. Kapitalvärdet, efter en räntefot av 3 1/2 procent, av en under 100 år utgående sådan royalty utgör 1 383 000 kronor. Utredningen anser emellertid, att redan den omständigheten att dylika anspråk anses kunna framställas visar vilket vidlyftigt och ekonomiskt vanskligt företag ett expropriationsförfarande skulle kunna bli.

Genom frivillig överenskommelse blir däremot enligt utredningens mening parternas ekonomiska mellanhavande redan från börjat reglerat och ett omständligt och vanskligt processuellt förfarande undvikes. Det anföres även, att en lösning av frågan på frivillighetens grund överensstämmer med de uttalanden, som gjordes vid riksdagsbehandlingen av ärendet år 1947. Överlåtelse å staten av all den ifrågakommande marken skulle vidare medföra den fördelen, att spörsmålet i vilka delar och på vad sätt åsen lämpligen bör med tillvaratagande av naturskyddsintressena utnyttjas för grustäkt och i vilka delar den bör bibehållas i ursprungligt skick skulle kunna utredas utan störande forcering och utan risk för att under tiden oreparabla ingrepp göras.

Beträffande köpevillkoren för statens förvärv av Fjärås Bräcka ha vid förhandlingar mellan utredningsmännen och aktieägarna dessa sistnämnda förklarat sig villiga att å staten överlåta samtliga aktier i Aktiebolaget Fjär-

åssand mot att staten kontant erlägger eller åtager sig betalningsansvar för ett sammanlagt belopp av 1 169 582 kronor 66 öre jämte ränta å 290 000 kronor efter fem procent om året från den 1 januari 1948 till betalningsdagen. Av sistnämnda belopp utgöra 250 000 kronor den kontantlikvid, som erlades vid Igelsta Trävaruaktiebolags förvärv av aktierna den 5 oktober 1945 och 40 000 kronor provision, som i samband därmed betalades till förmedlaren av affären, ryttmästaren Frans Linder i Stockholm. I övrigt ingå i det totala beloppet, 1 169 582 kronor 66 öre, dels betalningsansvaret för den skuld å 104 076 kronor 30 öre till Aktiebolaget Fjäråssand, som Igelsta Trävaruaktiebolag påtog sig vid 1945 års aktieförvärv, dels utlovad ytterligare provision till Linder för dennes arbete 20 000 kronor, dels köpeskillingen för marken 200 000 kronor, dels ränta å erlagda belopp och i övrigt havda utgifter för tiden till den 1 januari 1948, utredningsarvoden, reseersättningar och andra liknande kostnader till sammanlagt belopp av 55 506 kronor 36 öre, dels ett belopp av 100 000 kronor, som enligt särskild förbindelse skall utgå till friherre Silfverschiöld såsom förskott å royalty enligt kontraktet den 9 november 1946, då försäljningen godkänts av Kungl. Maj:t, dels ock slutligen av aktieägarna betingad ersättning för utebliven vinst 400 000 kronor.

Av dessa belopp avse samtliga utom det sistnämnda redan verkställda utgifter eller kostnader för vilka Aktiebolaget Fjäråssand iklätt sig betalningsansvar, varför utredningsmännen anse det vara naturligt, att aktieägarna vid en försäljning gottgöras härför. Den begärda ersättningen för den uteblivna vinsten finna utredningsmännen vara hög. Med hänsyn till den beräknade grustillgången i åsen, rådande efterfrågan och priser på grus torde emellertid enligt utredningsmännens mening denna ersättning till aktieägarna understiga den nettovinst, som bolaget vid fri exploatering skulle kunna göra under förhållandevis få år. Bland annat har bolaget hänvisat till en hösten 1946 upprättad kalkyl, enligt vilken nettovinsten per m³ skulle bli vid årligt uttag av 200 000 m³ löst mått omkring 1 krona samt vid uttag av halva denna årskvantitet 16 öre mindre. Vidare har av bolaget åberopats anbud av en Göteborgsfirma att till bolaget erlägga 50 000 kronor om året för rätt att årligen uttaga intill 100 000 m³ fast mått, under förutsättning att uttagen finge ske var som helst i åsen. Det har också framhållits, att en överlåtelse nu av aktierna vore oförmånlig för ägarna så tillvida, som hälften av beloppet skulle komma att återgå till staten i form av skatt, eftersom aktierna icke innehafts av dem fem år.

Den del av Fjärås Bräcka, som enligt köpekontraktet den 9 november 1946 överlåtits på Aktiebolaget Fjäråssand, har en areal av omkring 800 000 m². Aktieägarnas erbjudande innebär alltså, att staten hade att erlägga ett pris av omkring 1 krona 40 öre för m². Till jämförelse erinras att vägförvaltningen i december 1945 i ersättning för rätt till grusuttag inom ett område omfattande 6 500 m² av bräckan — vilken nyttjanderätt gäller 49 år — betalat 5 000 kronor, motsvarande omkring 80 öre för m².

Utredningsmännen tillstyrka sålunda, att staten på de erbjudna villkoren

förvärvar Aktiebolaget Fjäråssand och därmed blir ägare till Fjärås Bräcka, till den del denna tidigare innehafts av Gåsevadsholms fideikommiss. Då staten genom järnvägsstyrelsen och vägförvaltningen redan nu förfogar över hela den nordligaste delen av bräckan samt över ett område inom bräckans sydligare del, innebär ett dylikt förvärv att staten blir innehavare av praktiskt taget all den mark, beträffande vilken ur skyddssynpunkt särskilda åtgärder kunna vara påkallade.

Enligt utredningsmännens mening bör emellertid Fjärås Bräcka även i statens hand, men med beaktande av naturskyddsintressena, kunna bli föremål för exploatering i viss utsträckning. En sådan exploatering anses motiverad ej blott rent affärsmässigt sett utan även med hänsyn till den begränsade grustillgången i landet och behovet av grus för olika ändamål. I betraktande av grusåsens storlek synes det utredningsmännen ingalunda uteslutet att resultatet kan bli ekonomiskt tillfredsställande, även med tillvaratagande av naturskyddssynpunkterna.

Såsom resultat av de förda förhandlingarna föreligger en av Igelsta Trävaruaktiebolag och Aktiebolaget H. N. J. Intressenter undertecknad optionshandling vilken såsom bilaga A torde få fogas till detta protokoll. Enligt denna optionshandling utfästa sig nyssnämnda två bolag i egenskap av ägare till samtliga aktier i Aktiebolaget Fjäråssand att överlåta aktierna på staten mot den i det föregående angivna köpeskillingen, sammanlagt 1 169 582 kronor 66 öre, samt på de villkor i övrigt, som framgå av handlingen. Sistnämnda villkor innebära att staten ej ikläder sig några ekonomiska förpliktelser utöver dem som Aktiebolaget Fjäråssand åtagit sig enligt köpekontraktet med friherre Silfverschiöld den 9 november 1946. I optionshandlingens § 3 hänvisas visserligen jämväl till nyttjanderättsavtalet den 5 oktober 1945. Sedan Aktiebolaget Fjäråssand blivit ägare till den genom sagda avtal upplåtna marken, har emellertid avtalet i fråga, vilket av nyttjanderätts-havarna överlåtits å bolaget, icke längre någon betydelse för reglering av mellanhavandet med friherre Silfverschiöld och fideikommisset.

I köpeskillingen ingår, såsom nämnts, ett belopp av 100 000 kronor, avseende förskottsroyalty för grusuttag enligt köpekontraktet på grund av muntlig utfästelse, som bekräftats genom skrivelse till friherre Silfverschiöld från Igelsta Trävaruaktiebolag den 29 november 1946. Utfästelsen kunde tyda på att köparna räknat med att grusuttagen skulle kunna givas sådan omfattning, att en förskottsbetalning av denna storlek vore ekonomiskt försvarlig. Någon förbindelse att uttaga viss årlig minimikvantitet har emellertid ej lämnats. De representanter för Aktiebolaget Fjäråssand, med vilka utredningsmännen förhandlat, ha uttryckligen försäkrat, att bolaget icke iklåtts några som helst förpliktelser i detta avseende, vare sig skriftligen eller muntligen. Förklaringen i optionshandlingens § 3 avser bl. a. att garantera detta. Enligt vad nämnda representanter uppgivit hade vid köpekontraktets upprättande Aktiebolaget Fjäråssand avböjt att diskutera sådan avfattning av kontraktet, att någon skyldighet i förevarande hänseende skulle åvila bolaget. Utredningsmännen ha också kommit till den uppfatt-

ningen, att bolaget på grund av transportsvårigheter knappast skulle ha möjlighet för närvarande att uttaga avsevärt större grusmängder än 100 000 m³ årligen. Mera betydande uttag beräknas nämligen kräva, att transporten sker annorledes än på järnväg. De av friherre Silfverschiöld berörda planerna på en linbaneanläggning anses ha uppkommit av denna anledning. Emellertid har bolaget, enligt vad dess ledning meddelat utredningsmännen, på intet sätt tagit ställning till dessa planer, än mindre vidtagit förberedelser till deras förverkligande, ett företag, som enligt uppgift skulle draga en kostnad av mellan 6 och 7 miljoner kronor. Den omständigheten att bolaget förvärfvas av staten utesluter ej i och för sig en årlig grusuttagning av samma omfattning som den, vilken i annat fall skulle kunna komma till stånd. Lösningen av transportproblemet underlättas genom statens järnvägsinnehav. Skillnaden mellan en exploatering i statlig regi och i enskild blir emellertid att den *totala* grustakten kan väntas bli mindre i förra fallet än i det senare, beroende på att vissa partier av åsen avses skola skyddas från ingrepp.

I köpeskillingen ingå vidare bl. a. provisioner till ryttmästaren Frans Linder å sammanlagt 60 000 kronor. Linder har hos utredningsmännen hemställt, att om staten förvärvade fideikommissets andel i Fjärås Bräcka, helt eller delvis, staten måtte till Linder utgiva ytterligare provision med dels 85 000 kronor, dels ock 50 000 å 60 000 kronor. Beträffande beloppet 85 000 kronor har Linder anfört, att Linder i samförstånd med friherre Silfverschiöld upptagit förhandlingar med Aktiebolaget Nordströms Linbanor om byggande av en linbana till bräckan, samt att bolaget i anledning härav utfäst sig att till Linder erlægga en förmedlingsprovision av angivna belopp. Linder har i detta sammanhang företett i avskrift ett brev från Aktiebolaget Nordströms Linbanor till Linder den 8 oktober 1945 däri bolaget, åberopande en skrivelse av den 11 september 1945, bekräftat ifrågavarande utfästelse. Vad angår beloppet 50 000 å 60 000 kronor har Linder uppgivit, att detsamma motsvarade provision, beräknad efter 10 procent, som Aktiebolaget Åbjörn Andersson i Svedala förbundit sig att betala Linder mot att denne därstädes placerade beställning av sorteringsverk och andra maskiner för grustakten till sammanlagt belopp av mellan 500 000 och 600 000 kronor. Linder har upplyst att han av sistnämnda provisionsbelopp redan erhållit 15 000 kronor.

Enligt optionshandlingens § 3 är Aktiebolaget Fjäråsands icke bundet av de förhandlingar, Linder kan ha fört, vare sig mot Aktiebolaget Nordströms Linbanor eller mot Aktiebolaget Åbjörn Andersson. Aktiebolaget Fjäråsands ledning har också muntligen försäkrat, att Linder icke från dess sida haft uppdrag att förhandla om leveranser, något som för övrigt icke heller Linder själv velat påstå. Enligt utredningsmännens mening finnas därför icke fog för anspråk från Linder om ersättning av staten för utebliven provision, därest staten förvärvar Fjärås Bräcka.

Den i optionshandlingen gjorda utfästelsen gäller för tiden till och med den 15 juli 1948. Av totalbeloppet 1 169 582 kronor 66 öre skola 104 076 kronor 30 öre gäldas genom övertagande av betalningsansvaret för skuld till

Aktiebolaget Fjäråssand å detta belopp. Den kontanta likviden blir alltså 1 065 506 kronor 36 öre, vartill kommer ränta efter 5 procent å 290 000 kronor från den 1 januari 1948 till likviddagen. Under förutsättning att likvid sker den 15 juli 1948, uppgår räntan till 7 854 kronor 17 öre. Det sammanlagda belopp, som erfordras för förvärvet, blir således (1 065 506: 36 + 7 854: 17 =) 1 073 360 kronor 53 öre.

I fråga om förvaltningen av den mark, staten skulle bli innehavare av, anser utredningen det önskvärt, att Aktiebolaget Fjäråssand tills vidare får bestå såsom förvaltningsorgan. Såsom skäl härför anföres dels att ingen ändring härutinnan bör ske, innan närmare planlagts vilka åtgärder som böra vidtagas beträffande sådana områden som böra särskilt skyddas och sådana områden, som kunna bli föremål för exploatering, dels att resultatet av pågående utredning om organisation av naturskyddsväsendet bör avvaktas.

Om Aktiebolaget Fjäråssand efter statens övertagande av detsamma skulle bestå som förvaltningsorgan, föreslå utredningsmännen att för bolaget såsom rörelsekapital beräknas ett belopp av 50 000 kronor för gäldande av sådana utgifter som lagfartsstämpel, resekostnader, traktamenten och arvoden samt kostnader för utredningar, särskilt beträffande markbeskaffenheten.

Kammarkollegiets yttrande.

I det yttrande över utredningsmännens betänkande, som inhämtats från kammarkollegiet, har kollegiet uttalat, att motiveringen för ett statsförvärv av Fjärås Bräcka synes bärande och ett förvärv för statsverket försvarligt, även oavsett naturskydds- och fornminnesintressena. Kollegiet finner också, att den av de sakkunniga föreslagna formen för förvärvet av fideikommissets andel av Fjärås Bräcka är att föredraga framför en expropriation med alla därmed förenade kostnader och vanskligheter samt att den betingade köpeskillingen för aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand under föreliggande omständigheter icke kan betecknas som ofördelaktig.

Villkoren i köpekontraktet mellan Gåsevadsholms fideikommiss och Aktiebolaget Fjäråssand äro däremot enligt kollegiets mening icke i allo fullt tydliga eller för Kungl. Maj:t och kronan fullt lämpliga. Dessa omständigheter anses dock ej böra tillmätas någon betydelse för frågan om förvärvets genomförande. Kollegiet förutsätter härvid följande tolkningar av de oklara punkterna.

Köpekontraktet.

»Säljaren» i kontraktet avser nuvarande och samtliga blivande fideikommissarier.

§ 6 och § 7 synas ej fullt korrespondera med varandra, då det i 6 § är fråga om en årsredovisning medan 7 § synes förutsätta kvartalsredovisning. Betalningsskyldighet enligt 7 § inträder ej förrän månaden efter det kvartal, under vilket den under hela året uttagna gruskvantiteten överstiger 100 000 m³.

9 §.

Här användes ordet »säljare» på ett sätt som strider mot den ovan angivna betydelsen. Den speciella betydelsen av ordet säljare i denna paragraf får ej intolkas i ordet i övriga delar av kontraktet.

14 §.

Bestämmelsen i denna paragraf synes innebära, att samtliga till fideikommisset hörande fastigheter äga taga sitt husbehov av grus från grustaget, blott den sammanlagda årskvantiteten ej överstiger 1 000 m³.

15 §, andra stycket.

Köparens rätt att få framdraga nya vägar omfattar även rätt att få erforderlig vägmark upplåten utan att betala någon ersättning, medan han å andra sidan äger de skyldigheter, som stadgas i första punkten.

16 §.

Bestämmelsen om inteckning för den fideikommissen enligt § 6 tillförsäkrade avgälden är mindre lämplig. Kollegiet anser att försök bör göras att snarast avveckla rätten till avgäld genom en uppgörelse med fideikommissarien.

Framställningar om ersättning från staten vid förvärv av Aktiebolaget Fjäråssand.

Jag torde här få anmäla, att friherre C.-O. Silfverschiöld och ryttmästare Frans Georg Linder i skrivelser den 16 maj 1948 samt Aktiebolaget Åbjörn Andersson i skrivelse den 20 maj 1948 anhållit om vissa ersättningar, därest staten skulle övertaga aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand.

Friherre C.-O. Silfverschiöld har sålunda anhållit om viss, ej närmare fixerad gottgörelse av staten för befarad förlust av den royalty, som skulle tillkomma honom enligt köpekontraktet den 9 november 1946 mellan honom och Aktiebolaget Fjäråssand. Såsom skäl härför anför friherre Silfverschiöld i huvudsak följande.

Den 5 oktober 1945 träffades mellan civilingenjör Erik Widén, såsom ombud för bankdirektör Marcus Wallenberg å ena sidan, samt mig å andra sidan, ett avtal avseende arrendering av Fjärås Bräcka inom Gåsevadsholms fideikommiss, med uppgift att under 50 år bryta sand för huvudsaklig avsättning i Göteborgs stad. Brytningen var baserad på nödvändigheten att anlägga en linbana mellan bräckan och Göteborg, för att ernå för affärens ekonomiska bärkraft gynnsammaste transportkostnader. Sedan detta arrendeavtal tecknats, gjordes från arrendatorns sida den invändningen, att en blivande fideikommissarie skulle kunna häva avtalet med den motivering att jag ej i tillräcklig grad tillgodosett fideikommissets intressen. Om den blivande fideikommissarien finge avtalet hävt, skulle linbanan som betingat ett pris av omkring 6 000 000 kronor bliva oräntabel. Arrendatorn föreslog, att arrendeavtalet skulle utbytas mot ett köpeavtal. Härigenom skulle ovannämnda risk bortfalla. En köpesumma av kronor 200 000 fastställdes, varjämte jag tillerkändes en roalty. Köpesumman fastställdes utan tanke på att detta belopp skulle fixera bräckans verkliga värde. Huvudsaken var, att få köpekaraktär på avtalet.

Efter månadslånga förhandlingar mellan en av chefen för jordbruksdepartementet tillkallad kommitté med hovrättspresidenten Elliot som ordförande och min köpare, har den senare erbjudit sig att mot en vinst av 400 000 kronor försälja området till staten. För blott några dagar sedan har jag fått kännedom om detta. Under förhandlingstiden har jag hållits helt utanför vad som skett.

Om nu staten övertager detta område som naturminnesmärke, i enlighet med vetenskapsakademiens skrivelse till Kungl. Maj:t, innebär detta att jag går miste om min enligt köpeavtalet fastställda royalty. Detta skulle innebära, att jag skulle för området erhålla ett belopp som motsvarar en bråkdel mot om köpeavtalet av den 9 november 1946 fullföljts.

Ryttmästare Frans Georg Linders anhållan avser en ersättning från staten med 145 000 kronor för förlorade provisioner genom statens förvärv av Fjärås Bräcka. Såsom motivering för sin anhållan anför ryttmästare Linder följande.

Undertecknad har tillsammans med friherre C.-O. Silfverschiöld genomfört den affär, som avslutades med undertecknandet av köpeavtalet av den 9 november 1946 mellan Aktiebolaget Fjäråsand och friherre C.-O. Silfverschiöld. Redan 1943 påbörjade jag underhandlingar med Kooperativa förbundet. Sedan dessa underhandlingar strandat upptog jag förhandlingar med Aktiebolaget Nordströms Linbanor och genom detta företag med herr Marcus Wallenberg. På mitt förslag enades sedermera parterna i affären att anlägga en linbana, för att på det bästa ekonomiska sätt lösa transportfrågan. Tvenne gånger strandade förhandlingarna, då jag lyckades återknyta parterna. För att honorera mig enades parterna, att jag skulle gottgöras med en ersättning från Aktiebolaget Nordströms Linbanor med kronor 85 000. Detta kunde åvägabringas, då köparen hade aktiemajoritetsintresse i Aktiebolaget Nordströms Linbanor. Vidare erhöll jag från den blivande leverantören av sorteringsverket för anläggningen en provisionsförbindelse av 10 procent å det blivande fakturavärdet kronor 600 000, eller kronor 60 000.

Jag har under dessa år deltagit i de dryga kostnader som varit förenade med affären. De belöpa sig till omkring 60 000 kronor. För detta ändamål och för mina levnadskostnader har jag nödgats belåna min provisionsförbindelse från Aktiebolaget Nordströms Linbanor till hela beloppet, eller 85 000 kronor. Ett belägg för att köparen varit införstådd med anläggandet av en linbana om ej statens intresse hade kommit, är att köparen efter hänvändelse från banken där belåningen skett, ej hade något att erinra däremot. Vidare har leverantören av sorteringsverket erhållit en order från köparen.

Aktiebolaget Åbjörn Andersson har framställt anspråk om ersättning för förlorad handelsvinst, beräknad till omkring 200 000 kronor, vari inbegripes en provision till ryttmästare Linder, uppgående till 30 000 kronor.

Departementschefen.

Den företagna utredningen angående Fjärås Bräcka torde visa, att det med hänsyn till områdets stora naturskönhetsvärden, dess märkliga geologi och dess fornminnen är angeläget, att området icke exploateras för enbart ekonomiska syften utan hänsynstagande till estetiska, vetenskapliga

och kulturella skyddsintressen. Utredningen har emellertid givit vid handen, att de ur dessa synpunkter särskilt viktiga delar av Fjärås Bräcka, som Gåsevadsholms fideikommiss genom köpeavtal den 9 november 1946 försålt till Aktiebolaget Fjäråssand, synas med undantag för ett mindre enligt lagen om fornminnen skyddat område hotade att förstöras genom grustäkt.

Såsom förut erinrats, har Kungl. Maj:t den 30 april 1948 bifallit försäljningen av ifrågavarande område av Fjärås Bräcka till det bolag, som ämnar igångsätta exploateringen.

En frivillig överenskommelse med Aktiebolaget Fjäråssand om viss inskränkning av den planerade exploateringen av åsen har ej kunnat uppnås. Samhällets skyddsintressen i fråga om exploateringen av Fjärås Bräcka torde därför endast kunna tillgodoses genom att staten förvärvar en större eller mindre del av det här ifrågavarande området. En lösning på denna väg har vid utredningsmännens förhandlingar med Aktiebolaget Fjäråssand visat sig möjlig, dock endast under förutsättning att staten förvärvar hela den till bolaget försålda delen av Fjärås Bräcka. Förhandlingarna härom ha resulterat i en av Igelsta Trävaruaktiebolag och Aktiebolaget H. N. J. Intressenter undertecknad optionshandling, enligt vilken nämnda bolag såsom ägare till samtliga aktier i Aktiebolaget Fjäråssand utfäst sig att överlåta aktierna på staten, om slutlig överenskommelse härom träffas senast den 15 juli 1948.

I överensstämmelse med vad utredningsmännen och kammarkollegiet förordat, finner jag, att denna form för statens förvärv av ifrågavarande område av Fjärås Bräcka är att föredraga framför ett tvångsförfarande. Såsom utredningen anfört, torde nämligen en expropriation av hela eller en del av området kunna bli ett vidlyftigt och ekonomiskt vanskligt företag, vars resultat icke kan med säkerhet förutses från någondera sidan, under det att vid en frivillig överenskommelse parternas ekonomiska mellanhavande blir reglerat redan från början.

I likhet med utredningen finner jag det även vara en fördel, att all bolaget tillhörande mark förvärvas av staten. Då staten förut genom järnvägsstyrelsen förfogar över den nordligaste delen av bräckan och genom vägförvaltningen över ett område av bräckans södra del, skulle ett förvärv av det mellanliggande området göra staten till innehavare av praktiskt taget hela det område, där särskilda skyddsåtgärder kunna vara erforderliga. Härigenom torde också en smidigare avvägning kunna ske mellan naturskydds-synpunkterna och den exploatering av åsens grustillgångar, som eventuellt skulle kunna tillåtas även i fortsättningen.

Köpeskillingen för aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand skulle utgöra 765 506 kronor 36 öre, varjämte staten skulle övertaga betalningsansvaret för säljarnas skuld till bolaget, uppgående till 104 076 kronor 30 öre. Bolaget har vidare att för förvärvet av ifrågavarande område av Fjärås Bräcka erlægga dels köpeskillning till friherre Silfverschiöld med 200 000 kronor och dels utfäst förskottsutbetalning å royalty med 100 000 kronor. De kontanta utgifterna för förvärvet av området bli alltså 1 065 506 kronor 36 öre, var-till kommer ränta till ett beräknat belopp av 7 854 kronor 17 öre.

Denna köpeskilling är enligt min mening godtagbar för staten. Såsom utredningen anfört, synes det med hänsyn till grusåsens storlek icke heller alldeles uteslutet att även med beaktande av naturskyddssynpunkterna kunna utvinna grus ur bräckan i sådan omfattning att förvärvet av området ger ekonomiskt någorlunda tillfredsställande resultat för staten.

Vad beträffar de i kammarkollegiets yttrande gjorda påpekandena angående de villkor, under vilka Aktiebolaget Fjäråssand förvärvat fideikommissets andel av Fjärås Bräcka, synas de påtalade oklarheterna icke vara av den art att tvekan kan uppstå om lämpligheten att fullfölja förvärvet av aktierna i bolaget.

Anledning synes ej finnas att i detta sammanhang närmare ingå på den av friherre Silfverschiöld väckta frågan om ersättning för förlorad royalty på grund av statens förvärv av Aktiebolaget Fjäråssand. Någon ersättningskyldighet för staten av detta slag synes ej kunna grundas på bestämmelserna i köpekontraktet. Sedan det klarlagts, på vilket sätt och i vilken omfattning grusuttagningen i Fjärås Bräcka påverkas av statens övertagande av bolaget, kan dock möjligen skäl komma att uppstå för staten att söka få till stånd en uppgörelse med innehavaren av Gåsevadsholms fideikommiss om inlösen av dennes rätt till royalty vid uttag av viss grusmängd. Såsom kammarkollegiet i sitt yttrande över ärendet påpekat, kan ifrågasättas huruvida det icke vore i och för sig önskvärt att fideikommissets rätt till avgäld avvecklades.

Vad angår de framställda ersättningsanspråken, torde jag i övrigt endast behöva erinra om att intressenterna i Aktiebolaget Fjäråssand enligt den av dem undertecknade optionshandling, vilken bifogas protokollet såsom Bilaga A, garanterat att bolaget icke iklätt sig några förpliktelser utöver dem, som framgå av sagda handling.

Sedan de den 17 oktober 1947 tillkallade utredningsmännen för frågan om samhällsintressets bevarande i samband med exploateringen av Fjärås Bräcka nu slutfört förevarande del av uppdraget, förväntar jag att de verkställa närmare utredning angående spörsmålet huruvida med hänsyn till naturskyddsintressena en viss exploatering av bräckan är möjlig, samt om så skulle vara fallet, hur en lämplig avgränsning kan ske mellan skyddsområden och exploateringsområden. Denna fortsatta utredning torde böra avse bräckan i dess helhet och bland annat innefatta överenskommelser med järnvägsstyrelsen och vägförvaltningen om dessa myndigheters grusuttag ur åsen.

Därest staten förvärvar aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand och bolagets mark i viss utsträckning kan utnyttjas för grustäkt utan att skada naturskyddsintressena, torde sedermera särskild utredning böra verkställas angående frågan om hur denna exploatering skall ske, om den bör bedrivas genom något av statens egna organ eller om den bör i någon form överlätas åt enskilda företag.

För förvaltningen av den mark, som staten skulle bli innehavare av genom förvärvet av Aktiebolaget Fjäråssand, torde åtminstone under den när-

maste tiden bolaget böra bestå såsom förvaltningsorgan. I likhet med utredningen anser jag, att någon ändring härutinnan i varje fall icke bör ske, innan en planläggning skett av skyddsområden och av eventuella exploateringsområden och de tekniskt-ekonomiska formerna för en möjlig exploatering utretts. Måhända bör också, såsom utredningsmännen anført, den pågående utredningen om organisationen av naturskyddsväsendet avvaktas.

Därest staten förvärvar aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand, behöver detta bolag tillföras erforderligt kapital för gäldande av köpeskillingen för markområdet jämte den utfästa förskottsutbetalningen å royalty. Härjämte torde bolaget, såsom utredningen föreslagit, böra tillföras rörelsekapital för bestridande av vissa förvaltnings- och utredningskostnader. Mot det av utredningen för sistnämnda ändamål beräknade beloppet av 50 000 kronor har jag intet att erinra.

Det sålunda behövliga kapitalet torde i första hand böra tillföras bolaget därigenom att staten inlöser den skuld till bolaget å något över 100 000 kronor, för vilken staten enligt överenskommelsen med säljarna avses skola övertaga betalningsansvaret. Härjämte torde ytterligare ett belopp av 250 000 kronor böra ställas till bolagets förfogande. Beloppet torde böra utgå under fonden för låneunderstöd såsom räntefritt lån.

Under åberopande av vad i det föregående anförts hemställer jag, att Kungl Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels medgiva, att staten förvärvar aktierna i Aktiebolaget Fjäråssand på de villkor, som angivas i optionshandling, undertecknad av bolagets nuvarande intressenter den 12 maj 1948;

dels ock å kapitalbudgeten för budgetåret 1948/49 anvisa

1) under fonden för statens aktier till
<i>Förvärv av Aktiebolaget Fjäråssand</i> ett investeringsanslag av	kronor 877 500,
2) under fonden för låneunderstöd till
<i>Lån till Aktiebolaget Fjäråssand</i> ett investeringsanslag av	» 250 000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan, förordnar Hans Maj:t Konungen att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Hanns-Otto Düselius.

Bilaga A.

Optionshandling.

Under förutsättning dels att Kungl. Maj:t lämnar tillstånd till den försäljning, som ägt rum genom köpekontrakt av den 9 november 1946 mellan å ena sidan Gåsevadsholms fideikommiss genom innehavaren Carl Otto Silfverschiöld och å andra sidan AB Fjäråssand beträffande visst markområde vid Fjärås grustag och dels att det genom köpekontraktet försålda området av Länsstyrelsen förklaras vara av sådan beskaffenhet, som avses i § 3 i lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom, förbinda sig undertecknade bolag att på följande villkor till Kungl. Maj:t och Kronan överlåta och försälja samtliga våra 1 000 aktier i AB Fjäråssand, dock att denna förbindelse upphör att gälla därest Kronan icke senast den 15 juli 1948 förklarat sig vilja förvärva aktierna.

§ 1.

Aktierna skola, transporterade in blanco och försedda med vederbörliga talonger och kuponger, överlämnas till Kronan så snart Kronan förklarat sig vilja förvärva aktierna.

§ 2.

Köpeskillingen för aktierna skall utgöra kr. 869 582:66 jämte ett belopp motsvarande 5 % årlig ränta å kr. 290 000:— från den 1 januari 1948 till likviddagen.

Av köpeskillingen skall ett belopp om kr. 104 076:30 gäldas på det sättet att Kronan övertager betalningsskyldigheten för våra skulder till AB Fjäråssand å sagda belopp. Återstoden av köpeskillingen skall gäldas kontant, när vi överlämna aktierna till Kronan.

§ 3.

Vi garantera, att bilagda balansräkning per den 31 december 1947 för AB Fjäråssand är riktig, samt att detta bolag icke iklätt sig eller kommer att före likviddagen ikläda sig några förpliktelser, som icke framgå av denna optionshandling eller av det ovan angivna köpekontraktet eller av det avtal av den 5 oktober 1945, som träffats mellan Gåsevadsholms fideikommiss genom dels innehavaren friherre Otto Baltzar Arvid Silfverschiöld och dels friherre Carl Otto Silfverschiöld i egenskap av innehavare av nyttjanderätten till fideikommisset och såsom närmaste rättsägare å ena sidan samt direktör Erik Widén såsom representant för ett konsortium å andra sidan, vilket avtal av Widén jämlikt 14 § i avtalet överlätits på AB Fjäråssand.

§ 4.

Vi förbinda oss, att i enlighet med den överenskommelse, som bekräftats i skrivelse från undertecknade Igelsta Trävaru AB till friherre Carl Otto Silfverschiöld av den 29 november 1946 till denne så snart Kungl. Maj:t godkänt försäljningen enligt det ovannämnda köpekontraktet utbetala ett

förskott å kr. 100 000: — å den avgift, som skall utgå enligt § 6 i köpekontraktet.

Kronan skall garantera att AB Fjäråssand, så snart Kronan förvärvat aktierna, skola till oss återbetala vad vi sålunda komma att förskotta. Kronan skall jämväl garantera att AB Fjäråssand kommer att fullgöra sina skyldigheter enligt köpekontraktet.

§ 5.

Vi förbinda oss vidare att därest den i § 4 i köpekontraktet av den 9 november 1946 angivna tillträdesdagen inträffar, innan Kungl. Maj:t förvärvat aktierna, skola vi till AB Fjäråssand lämna ett lån å kr. 200 000: —, så att detta bolag kan fullgöra likviden av den i § 5 av köpekontraktet angivna köpeskillingen. Lånet skall löpa med 5 % årlig ränta.

Kronan skall garantera att AB Fjäråssand till oss återbetalar sagda lån jämte ränta så snart Kronan förvärvat aktierna.

§ 6.

Kronan skall övertaga det borgensansvar, som åvilar undertecknade Igelsta Trävaru AB enligt § 16 av köpekontraktet av den 9 november 1946 och å kontraktet tecknad borgensförbindelse.

§ 7.

Vi garantera, att så snart Kronan förvärvat aktierna, skola styrelseledamoten, styrelsesuppleanten, revisorn och revisorssuppleanten i AB Fjäråssand avsäga sig sina uppdrag. Kronan skall garantera, att den avgående styrelsen beviljas ansvarsfrihet för sin förvaltning av bolaget.

Stockholm den 12 maj 1948.

AKTIEBOLAGET
HNJ INTRESSETER

J. Wallenberg.

IGELSTA TRÄVARU
AKTIEBOLAG

Lars Amundsen.

AKTIEBOLAGET FJÄRÅSSAND

Balansräkning per den 31 december 1947.

Tillgångar:

Fordran av:	
Igelsta Trävaru AB	52 038: 15
AB HNJ Intressenter	52 038: 15
	<hr/>
Kronor	104 076: 30

Skulder:

Aktiekapital	100 000: —
Reservfond	2 250: —
Disponibla medel	1 826: 30
	<hr/>
Kronor	104 076: 30

Bestyrkes:

Erik Bolin.

Bilaga B.

Mellan Gåsevadsholms fideikommiss genom innehavaren friherre Carl Otto Silfverschiöld, nedan kallad säljaren, och Aktiebolaget Fjäråsand, nedan kallat köparen, har denna dag träffats följande

Köpekontrakt.

§ 1.

Säljaren upplåter och försäljer med full äganderätt till köparen det område, som å bifogade karta finnes inom röd begränsningslinje. Det försålda området skall omfatta all säljaren tillhörig, i samband med det s. k. »Fjärås grustag» liggande mark, som kan användas för uttagande av grus, sand, singel och sten med undantag för inom området belägna fyra stycken tidigare från fideikommisset försålda tomter. Området skall avstyckas från säljaren tillhöriga fastigheter ingående i Gåsevadsholms fideikommiss. Avstyckningen beräknas ske från fastigheterna:

Allatorp 4¹, Bengtsered 1¹, Dal 1¹, Eskatorp 2³, 4³, 4¹, 7³ och 13¹, Gäddevik 1¹, Gödestad 4¹ och 6¹, Hjälms 3¹, 4¹ och 5¹, Li 4¹, 5¹ och 6¹, Limmanäs 1¹, 2¹, 3¹, och 5¹, Orred 1¹³, Tom 7¹, 8¹ och 9¹ samt lägenheterna Hjälms 2³, 6¹, 7¹, 9¹ och 11¹ samt torpet Furuviken 1¹, alla i Fjärås socken.

§ 2.

Avtalet ingås under förutsättning av att Kungl. Maj:t kommer att lämna sitt bifall till försäljningen och att det avstyckade området förklaras av Kungl. Maj:ts befallningshavande vara av sådan beskaffenhet, som avses i § 3 lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom.

§ 3.

Säljaren förbinder sig att snarast på egen bekostnad ombestyras, att det försålda området avstyckas såsom särskild fastighet.

§ 4.

Tillträdesdag är första dagen i den månad, som inträffar efter det *dels* det försålda området avstyckats såsom särskild fastighet, *dels* Kungl. Maj:ts tillstånd till försäljningen erhållits och *dels* området av Kungl. Maj:ts befallningshavande förklarats vara av sådan beskaffenhet, som avses i § 3 i lagen av den 18 juni 1925.

§ 5.

Köpeskillingen utgör kronor tvåhundrausen (200 000: —), som erlägges kontant på tillträdesdagen.

§ 6.

Utöver köpeskillingen skall innehavaren av fideikommisset erhålla en avgift av 25 öre per kubikmeter fast mått uttagen kvantitet grus, sand eller singel, i den mån uttagna kvantiteter överstiga etthundrausen (100 000) kubikmeter per kalenderår.

Med en kubikmeter fast mått menas en kubikmeter sådan den ligger orörd i grusåsen.

§ 7.

Den i föregående paragraf omnämnda avgiften betalas kvartalsvis i efter-skott på så sätt, att köparen under den månad som närmast följer efter varje kalenderkvartal lämnar redovisning över under kvartalet uttagna kvantiteter samt erlägger till innehavaren av fideikommisset eller hans rättshavare om fideikommisset upphävts, det belopp, han enligt redovisningen är berättigad till.

§ 8.

Skulle under en tid av femtio år räknat från detta avtals undertecknande den svenska kronans inre köpkraft ändras i en utsträckning, som icke är att betrakta som oväsentlig, skall en mot nedgången eller uppgången svarande förhöjning eller sänkning av ersättningen per kbm äga rum. I brist på åsämjande skall frågorna om och med vilket belopp ändring skall ske avgöras av skiljenämnd enligt vid varje tillfälle gällande lag om skiljemän.

§ 9.

Säljaren resp. senare fideikommissinnehavaren är berättigad att genom auktoriserad revisor taga del av köparens bokföring för att kontrollera riktigheten av lämnade redovisningar.

§ 10.

Säljaren garanterar, att det försålda området i köparens hand skall vara fritt från gravationer.

§ 11.

Samtliga skatter och onera av vad slag det vara må, som avse det försålda området, skola i den mån de belöpa på tiden före tillträdesdagen betalas av säljaren och i den mån de belöpa på tiden efter tillträdesdagen av köparen.

§ 12.

Köparen betalar ensam kostnaden för erhallande av lagfart å området.

§ 13.

Mot erläggande av köpeskillingen överlämnar säljaren kvitterat köpebrev ävensom övriga handlingar, som erfordras för att köparen skall få lagfart på fastigheten, jämte gravationsbevis, utvisande att fastigheten icke häftar för några gravationer.

§ 14.

Säljaren äger rätt att utan ersättning för säljarens eget behov på plats anvisad av köparen årligen från det försålda området avhämta högst ettusen kbm grus och/eller sand.

§ 15.

Säljaren medgiver köparen rätt att utan ersättning över säljarens marker framdraga linbana eller annan transportanordning, som köparen kan finna erforderlig för det köpta områdets ändamålsenliga utnyttjande.

Köparen äger utan särskild ersättning rätt begagna utfartsvägar från det förvärvade området över säljaren tillhöriga områden, varvid köparen åtager sig underhållet för de av honom i väsentlig utsträckning disponerade vägarna. För den händelse det skulle bliva av omständigheterna betingat, äger köparen rätt att i samråd med säljaren eller senare innehavare av fideikommisset på egen bekostnad anlägga och utnyttja nya vägar.

Köparen äger rätt att utan ersättning, om så erfordras för anläggningar inom det förvärvade området, taga vatten i sjön Lygnern samt att från denna sjö framdraga erforderliga ledningar över säljaren tillhörig mark.

Säljaren medger, att de i denna paragraf köparen tillförsäkrade rättigheterna må intecknas i säljaren tillhöriga av bestämmelserna berörda fastigheter såsom servitut till förmån för det av köparen förvärvade området.

§ 16.

Sedan detta avtal genomförts skall köparen medverka till att den rätt, som i § 6 tillförsäkrats innehavaren av fideikommisset blir intecknad som avkomsträtt i den köpta fastigheten. Skulle inteckning ej komma att beviljas, skall Igelsta Trävaru AB. gå i borgen för köparens behöriga betalning av den i § 6 bestämda avgiften.

§ 17.

Tvister angående tolkningen eller tillämpningen av detta avtal skola avgöras av skiljemän enligt vid varje tillfälle gällande svensk lag.

Stockholm den 9 november 1946.

Aktiebolaget Fjäråssand

C.-O. Silfverschiöld.

Erik Bolin

Bevittnas:

F. G. Linder

Wilhelm Moberg

Undertecknade Igelsta Trävaru AB förbinda oss att under i § 16 angiven förutsättning ingå i sagda paragraf nämnd borgen.

Igelsta Trävaru AB

Erik Bolin

Kontraktet har därefter försetts med följande påskrift:

»Sedan Kungl. Maj:t lämnat sitt bifall till den genom köpekontrakt skedd försäljningen bekräftas härmed denna försäljning.

Stockholm den 10 maj 1948.

Aktiebolaget Fjäråssand

C.-O. Silfverschiöld

Erik Bolin

Bevittnas:

Wilhelm Pehrsson

S. Meethz»